

Tari Ferenc

Nagy Imre és mártírtársai újratemetése

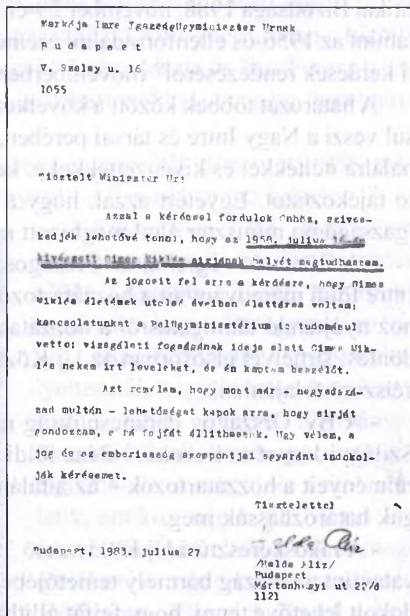
Nagy Imre és mártírtársainak újratemetésével, annak előkészítésével kapcsolatos személyes tapasztalataimról számolok be. Tehát nem tudományos előadásról és nem politikai értékelésről van szó.

A '80-as évek közepétől a demokratikus ellenzék részéről egyre többet lehetett hallani, hogy az 1956-os forradalom után kivégzetteknek meg kellene adni a minden embernek kijáró végtisztességet. A politikai akarat hiányán túl ennek olyan akadálya is volt, hogy a kivégzetteket 1979-ig jeltelen sírba temették, és erről nyilvántartást nem vezettek. (Meglehetősen cinikus módon néhány politikai vezető, köztük Grósz Károly is, arra hivatkozott, hogy e rendelkezést még az 50-es években maga Nagy Imre hozta.) Az persze közismert volt, hogy a Budapesten kivégzetteket többnyire az Új Köztemető 301-es parcellájába temették, de hogy kit melyik sírhelyre, azt homály fedte.

Többen, köztük Fónay Jenő, Szilágyi Júlia (Szilágyi József leánya) kérték a sírhelyek megjelölését. Halda Aliz, Gimes Miklós élettársa 1983. július 27-én írta Markoja Imre igazságügy miniszternek „Azt remélem, hogy most már – negyed század múltán – lehetőséget kapok arra, hogy sírját (Gimes Miklós sírját) gondozzam, s rá fejfát állíthassak. Úgy vélem, a jog és az emberiség szempontjai egyaránt indokolják kérésemet.”

Hosszas minisztériumi egyeztetés, majd instrukció után a büntetés-végrehajtás parancsnoka nevében a kérelmezők a következő választ kapták: „Beadványára értesítem, hogy kérelme nem teljesíthető.” Hasonló tartalmú levelet kapott Gicziné Gyenes Judit az 1983. augusztus 29-én írt levelére. Noha tudjuk, hogy a büntetés-végrehajtásnak nem volt ismerete arról, hová temették a kivégzetteket, mégsem ezt írták meg e ridég válasz helyett.

1988. június 16-án Párizsban a Pére Lachaise temetőben Nagy Imrét és mártírtársait leánya, Nagy Erzsébet jelenlétében jelképesen eltemetik. Ez év nyarán Grósz Károly Egyesült Államokbeli útján egy sajtótájékoztatón feltett kérdésre, hogy az 1956 után kivégzettek mikor kapják meg a végtisztességet, kijelentette, hogy biztosítani fogják a kegyeleti jogot.

Ezt követően a sajtó folyamatos érdeklődése ellenére egy hosszabb szünet következett, noha a Központi Bizottság Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya javaslatot tett Nagy Imre és társai kegyeleti ügyének rendezésére. Az előterjesztés hangsúlyozta, hogy „hogy a május pártértekezlet után megértek annak politikai feltételei, hogy az 1956-os események kialakulásában és azt követő konszolidáció akadályozásában játszott szerepük miatt halálra ítélt Nagy Imre és társai ügyét nem az akkor érvényes jogi szabályozás szerint, hanem a humanizmus szellemében a kegyeleti szempontok tiszteletben tartásával értékeljük.” Fentiek alapján megteremtődtek a politikai feltételek ahhoz, hogy a Nagy Imre-perben kivégzettek kihantolását és újratemetését előkészítsék.

Miközben a párt vezetői szervei eljutottak az 1988. november 29-i ülésig és az ott elfogadott határozatig, ezalatt a Belügyminisztérium már júniustól „kutatja” Nagy Imre és társai lehetséges sírhelyét, valamint az Igazságügyi Minisztériumban munkabizottság alakul a várható újratemetéssel kapcsolatos teendők összehangolására. Tehát az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. november 29-én hoz határozatot „Nagy Imre és társai perében, valamint az 1956-os ellenforradalmi események miatt halálraítéltekkel kapcsolatos kegyeleti kérdések rendezéséről” (novemberben a határozat még ellenforradalmat említ).

A határozat többek között a következőket tartalmazta: „A Politikai Bizottság tudomásul veszi a Nagy Imre és társai perében, valamint az ellenforradalmi cselekményük miatt halálra ítéltekkel és kivégzettekkel c. kegyeleti kérések teljesítésének lehetőségéről szóló tájékoztatót. Egyetért azzal, hogy a további munka szervezését és koordinálását az igazságügyi miniszter által megbízott munkacsoport végezze a következők szerint:

- A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága a jövő év elején adja ki Nagy Imre földi maradványait a hozzátartozóknak; újratemetésének körülményeiről és az ahhoz nyújtandó támogatásról a hozzátartozókkal lefolytatott konzultáció után szülessen döntés; sírhelyet elsősorban az Új Köztemetőben, másodsorban a Farkasréti temetőben célszerű felajánlani.

- A Bv. Országos Parancsnokság működjön közre Maléter Pál, Gimes Miklós, dr. Szilágyi József és Losonczi Géza földi maradványainak kiadásában. Újratemetésük körülményeit a hozzátartozók – az általános érvényes rendelkezések keretein belül – maguk határozzák meg.

- A rákoskeresztúri Új Köztemető 301-es parcellájában elhelyezett más kivégzettek, valamint az ország bármely temetőjében elhantolt kivégzettek hozzátartozói részére indokolt lehetővé tenni, hogy fejfát állíthassanak volt családtagjuk emlékére. Ha az exhumálás ez utóbbiak esetében megoldható, s a hozzátartozók kérik azt, nem célszerű elzárkózni attól.

- Az Igazságügyi miniszter által létrehozandó munkacsoport lássa el a Nagy Imre és társai újratemetésével kapcsolatos feladatok intézését. Vezetője kezdje meg a tárgyalást a hozzátartozókkal, készítse elő az exhumálásokat, illetve a maradványok átadását, s lássa el az újratemetéssel összefüggő segítségnyújtást is.

Számolni kell azzal, hogy a kihantolást, az azonosítást és az újratemetést különböző alternatív szervezetek – mindenekelőtt a Történelmi Igazságtétel Bizottság – saját politikai céljaikra kívánják felhasználni, s demonstrációkat fognak szervezni. Az ezzel

kapcsolatos álláspontot a konkrét információk és a tervezett események körülményeinek ismeretében célszerű kialakítani.”

Az igazságügyminiszter feladatává tették a Kormány tájékoztatását, kötelezték a Kormányt, hogy döntése jelenjen meg a híradásokban. A határozatról be kellett számolni a Központi Bizottságnak és gondoskodni kellett a párttagság megfelelő tájékoztatásáról. A várható nagy érdeklődésre tekintettel tájékoztatni kellett a Magyarországon működő követségeket, a külföldön lévő magyar követeknek pedig feladatává tették, hogy a szocialista országok pártvezetését azonnal tájékoztassák. A határozatban felhívják a figyelmet arra, hogy az említett tájékoztatások „hangsúlyozzák, hogy a kegyeleti intézkedések célja a társadalmi megbékélés elősegítése, az emberességi szempontok megfelelő érvényre juttatása; nincs szó sem politikai, sem jogi rehabilitációról. A belügyi tájékoztatás térjen ki arra is, hogy a kivégzések időpontjában érvényes jogi rendelkezések szerint az érintetteket jeltelen sírokba temették el, ezért a hozzátartozók kérésének teljesítése – az esetek döntő többségében – csak jelképesen lehetséges.”

Ezt követően „hivatalosan” is megalakult az Igazságügyi Minisztériumban a bizottság Borics Gyula államtitkár vezetésével, két taggal (Gráber Mária és Tari Ferenc), azaz a megbízással, hogy kezdjem el a tárgyalást a hozzátartozókkal, az egész ügyet tartsam kézben, és járjak el saját belátásom szerint.

Mielőtt a tárgyalásokról szólnék, megemlítek még egyszer két időpontot: 1988. május: pártértekezlet; 1988. július: Grósz Károly Egyesült Államokban tett ígérete.

Közben már 1988. júniusában Pajcsics József rendőr ezredes (2006. október 23-tól tábornok) megbízást kap a Belügyminisztérium állambiztonsági miniszterhelyettesétől, hogy keresse meg Nagy Imre és társai sírhelyét. Nyilvánvalóan már feltételezve egy esetleges exhumálást. A megbízás akkor születik, amikor még 1988. június 16-án a 301-es parcellában békés megemlékezést végzőket a rendőrség szétkergeti. (Pajcsics József a bravúros nyomozásról részletesen be-

számolt a Rendészeti Szemle 1993. októberi számában, amelynek néhány összefüggésére később én is kitérek.)

Hogy a hozzátartozók mennyire bíztak a rövidesen bekövetkező újratemetésben, azt igazolja Gimesné levele, melyben arról értesít, hogy ügyei képviselővel Vásárhelyi Miklóst bízta meg. E megbízás 1988. július 28-án (!) született.

Visszatérve a tárgyalások megkezdéséhez: 1988. december 19-én valamennyi hozzátartozót, így Vésziné Nagy Erzsébetet, Halda Alít, dr. Újhelyi Szilárdné Haraszti Máriát, Gicziné Gyenes Juditot, valamint Szilágyi Józsefnét kértem, hogy az újratemetés-

sel kapcsolatos kegyeleti kérdések megbeszélése végett keressenek fel az Igazságügyi Minisztériumban.

A kérésnek valamennyien eleget tettek. A megbeszélésről készült jegyzőkönyvet Kozma Béla, akkori főelőadó vezette. E beszélgetések részükről egyfajta tartózkodással indultak, de már az első alkalommal oldódott a feszültség, enyhült a légkör. Talán Szilágyi Júlia volt végig tartózkodóbb, de korrektül, mindenben segített, ami az elhunyt édesapja azonosításához kellett, sőt kijelentette, hogy semmilyen külön feltételt nem támaszt édesapja földi maradványainak kiadását illetően. A megbeszélések során elmondtam a PB. Határozattal egyezően, hogy Nagy Imre és társai földi maradványainak kiadása, sem jogi, sem politikai rehabilitációt nem jelent. Ez olyan kegyeleti intézkedés, amelynek célja a társadalmi megbékélés elősegítése és az emberiség szempontok érvényre juttatása. Fényképeket, továbbá olyan adat, tény, ismeret átadását kértem, ami segítheti az azonosítást.

Már az első beszélgetésen, de később is sok információt kaptunk. Például korábbi sérülésekre, betegségekre, fogazatra vonatkozóan, ami sokat segített az azonosításnál. Gyenes Judit birtokában volt például Maléter Pál egy foga, vagy megvolt Nagy Imre protézise, ami az azonosításnál szinte perdöntőnek bizonyult. (Elferdült ajak, csak oda illeszthető protézis.)

Nagy Erzsébettel folytatott első beszélgetés mind tartalmában, mind időtartamában eltért az előzőektől. A kölcsönös bemutatkozás után Nagy Erzsébet azt mondta: „Maguk nyilván tudják, hogy én ki vagyok, de maguk kicsodák?” Elmondtam pontos hivatali beosztásomat és a jegyzőkönyv vezetőjét is. (A tárgyalás alatti hangulatváltás érzékeltetésére megemlítek egy epizódot. Az első, „tégypelátásod szerint” útmutatásnak és a „legteljesebb együttműködésre törekvésnek” voltak izgalmas következményei. Így a temetés előtti napon esete 10 órakor csörgött a telefon a lakásomon. A vonal másik végén Nagy Erzsébet, aki kétségbeesetten előadta: „Jaj, Doktor úr, csak maga tud segíteni!” Kérdeztem mi a probléma, elmondta, hogy édesapja sírhelye előtt van egy vízcsap (kút), attól tart, hogy másnap sokan onnan fogják a vizet vinni, és locspocs lesz majd. Mondtam, hogy aludjon nyugodtan, és reggelre áthelyeztettem a kutat jó 50 m-re arrébb, ami még ma is ezen a helyen van. De legalább ilyen furcsa kérést kaptam június 8-án a POFOSZ és a TIB nevében Fónay Jenőtől, Gyenes Judittól, Göncz Árpádtól és Erdélyi Tibortól. Arra kértek, értesítem a temető igazgatóját, hogy az ismeretlen katona koporsóját Szilágyi József helyére temethessék. Kis túlzással a temető igazgatója egy kapavágást nem tett, amit velem nem egyeztetett. Természetesen értesítettem a temető igazgatóját, de végül is az ismeretlen katona koporsója Nagy Imre sírhelye mellé került.)

Nagy Erzsébet a beszélgetés elején kijelentette, hogy ők nem kértek semmit. Nem kérték Nagy Imre földi maradványainak kiadását, utaltak ezzel a többi kérésre. Alapvetőnek tekintik, hogy Nagy Imre exhumálására és újratemetésére egy rehabilitációs eljárás után kerüljön sor. Úgy nyilatkoztak, hogy ezen túlmenően Nagy Imre és társainak teljes jogi és politikai rehabilitációját igénylik. Ezek teljesítése nélkül a helyzetet abszurdnak tekintik. Álláspontjuk szerint az 1956-os eseményeket feltétlenül újra kell értékelni, mert az olyan kérdés, amelyben az egész nemzet érdekelt. Leszögezték, hogy

az 1956-ban és az azt követő években politikai okokból kivégzettek nevét meg kell tudni, és ezek névsorát a nyilvánosság elé kell támi. Felvetették, hogy Nagy Imréről sokkal több publikációnak kellene megjelennie.

Ugyanakkor azt is elmondták, hogy ha erre nem kerül sor, azt nem tekintik olyan akadálnak, amely lehetetlenné tenné Nagy Imre földi maradványainak kihantolását és újratemetését. Kérik viszont, hogy Nagy Imrét Maléter Pállal, Gimes Miklóssal, dr. Szilágyi Józseffel és Losonczy Gézával együtt a jelenlegi nyughelyükön temessék újra. Elmondták, hogy az újratemetés előtt még szükséges számos rész kérdés tisztázása, így:

- Megítélésük szerint 1989. június hónap lenne az újratemetésre alkalmas időpont.

- A szertartást nagyobb nyilvánosság előtt képzelik el az azzal együtt járó összes felétel biztosításával. Így szükségesnek tartják a sajtónyilvánosságot, az újratemetés helyének és idejének kijelölését. Kérik, hogy mind a hazai, mind a külföldi tömegtájékoztatói szervek képviselői a szertartáson részt vehessenek. Kérték annak lehetőségét is, hogy az újratemetésen világi, illetve egyházi búcsúbeszéd hangozzék el, és ott hangoztatás legyen. Igénylik különböző társadalmi szervezetek részvételének engedélyezését. Ezzel kapcsolatban konkrétan a Magyar Demokrata Fórumot említették. Szükségesnek látják a 301-es parcellához vezető úton irányjelző táblák felállítását és megfelelő rendfenntartó erők biztosítását. Igényelték továbbá az említett parcella és környéke rendezését, kultúraltábbá tételét.

- Szükségesnek tartanak, hogy az Új Köztemető 301-es parcellája „katonai temetők” mintájára egyfajta emlékhely lehetne, ahol a többi kivégzett személy is végtisztelességben részesülhetne. Ezt azért is fontosnak tartják, mert az említett öt személy az ő megfogalmazásuk szerint kommunista volt, de a többieknek is meg kell adni a végső tiszteltetadást. Úgy gondolják, hogy az emlékhely létesítése nem kifejezetten állami feladat, ezért csak azt igénylik, hogy annak kialakítás elé ne gördítsenek akadályt.

A többi hozzátartozóval folytatott első találkozáson is felmerült, hogy ki viseli a temetés költségeit. Esetleg síremlék állítására rendezhetnek-e gyűjtést? (Viszonylag gyorsan egyértelművé vált, hogy a temető rendbetételét és az újratemetéssel kapcsolatos, valamint a szakértői vizsgálatok költségeit az állam viseli.)

Közben 1988-ban megalakult a Történelmi Igazságtételi Bizottság (TIB) – melynek alakuló üléséről szóló jegyzőkönyvét 1989. február 20-án írták alá – is bekapcsolódott a tárgyalásokba. Göncz Árpád és Gyenes Judit 1989. január 3-án levélben kérte dr. Kulcsár Kálmán igazságügy-minisztert, hogy a hatóságok gondoskodjanak a 301-es parcella és az oda vezető út rendbehozataláról. (A 301-es parcella teljesen elvadult, gazos volt, nem vezetett normális út a parcellához, nem volt víz, hulladékgyűjtő stb., hiányoztak egy normális temetés minimális feltételei is. Erről a Fővárosi Tanács elnöke is tájékoztatta az igazságügy-minisztert.)

Kérték a kivégzettek teljes névsorát, hogy egy közös síremléken örökíthessék meg a nevüket. Végül kifejtik, hogy bíznak az akadálytalan és mintaszerű további együttműködésben. (Mint minden levelüket, vagy beadványukat, Göncz Árpád számomra ezt is megküldte. Ami a kivégzettek névsorát illeti, már több lapban is megjelent, így a Kapuban is, s kértem Borics államtitkárt, hogy a rendelkezésünkre álló névsort adjuk ki, hi-

szen már 2-3 hónapja vizsgáltuk ezt. Mélységesen egyetértett velem, de azt mondta, ezt a pártközpont nélkül nem teheti. Jelenlétemben felhívta a pártközpont akkori vezetőjét, aki azt mondta, hogy az illetékes KB titkár engedélyezi, neki erre nincs lehetősége. Ezt követően őt is felhívta, aki eléggé emelt hangnemben elutasította a kérést. Borics államtitkár csak ennyit mondott: „Hallottad”.

Február 14-én tartottuk a következő megbeszélést Borics államtitkár hivatali szobájában, ahol a hozzátartozókon kívül részt vett Göncz Árpád, Hegedüs B. András, valamint Erdélyi Tibor is. Ezen a megbeszélésen kérték, hogy az exhumálásról a teljes nyilvánosságot zárjuk ki, kivéve egy általuk megjelölt filmet, Ember Juditot. A tárgyalásokról és az előkészületekről folyamatosan tájékoztattuk a Minisztertanácsot, így a január 3-i, 18-i, február 20-i, március 7-i ülésekre készítettünk jelentést, végül a Minisztertanács 1989. március 13-án javaslatainkkal, melyet az igazságügy-miniszter terjesztett elő, teljesen megegyező határozatot hozott.

a) A Nagy Imre perben kivégzettek kihantolására és azonosítására 1989. március második felében, a nyilvánosság teljes kizárásával kerüljön sor. Az exhumálás zavartalanlanságát a rendőrség biztosítsa.

b) A temetést 1989. június 16-án, Nagy Imre kivégzésének évfordulóján a 301-es parcellában kell elvégezni. A temetés rendjéről, a szertartások zavartalanlanságáról szintén a rendőrség gondoskodik.

c) A Fővárosi Tanács elnöke intézkedjék arról, hogy a Temetkezési Intézet a 301. számú parcelláról leválasztott részt vonja ki a sírhelyek értékesítési rendszeréből, s kezelje külön, mint a politikai elítéltek és kivégzettek nyughelyét. Rendelkezzék továbbá az exhumálásokkal összefüggő formaságok mellőzéséről (KÖJÁL engedély, halotti anyakönyvi kivonat).

d) A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága hozassa rendbe a 301-es parcella érintett részét, tegye alkalmassá arra, hogy Nagy Imre és társai végző nyugvóhelyét kijelöljék, földi maradványait oda eltemessék.

e) Az igazságügy-miniszter tárgyalásokat folytathat arról, hogy a 301-es parcellában a későbbiekben az 1956-os eseményekben való részvétel miatt, politikai okokból kivégzettek nevét feltüntető emlékoszlop kerüljön felállításra.

f) Az Igazságügyi Minisztérium a bírósági peranyagok áttekintése után – rövid tényállással ellátva – hozza nyilvánosságra a politikai okokból kivégzettek névsorát.

A humanitárius és politikai okok egyaránt indokolják, hogy azok, akik az 1956-os események miatt politikai okokból lettek kivégezve, azonos elbírálásban részesüljenek. Ennek figyelembevételével:

- a kérelmező családtagoknak meg kell adni az exhumálási engedélyt,
- az exhumálásokra és újratemetésekre Nagy Imre és társai temetését követően kerüljön sor,
- valamennyi exhumálásnál mellőzni kell a formaságokat,
- az állam viselje az exhumálási és azonosítási költségeket,
- a Pénzügyminisztérium, a Fővárosi Tanács részére pótlólagos forrásként biztosítsa az exhumálások és a parcella rendbehozatalának költségeit.

Mint említettem, a belügyminiszter állambiztonsági miniszterhelyettese már 1988. júniusában szigorúan titkosan kezelendő utasítást adott Pajcsics Józsefnek, hogy derítse fel, Nagy Imre és társai hová lettek eltemetve. Azt tudták, hogy Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst 1958. június 16-án végezték ki, továbbá azt, hogy Losonczy Géza még 1957. december 21-én a börtönkórházban elhunyt, illetve hogy Szilágyi Józsefet a per végét meg sem várva 1958. április 24-én kivégezték.

A teljesen elvadult 301-es parcellában reménytelen volt minden kutatás. E tény jelentése után Pajcsics ezredes engedélyt kapott, hogy betekintsen a BM titkos irattárába, ahol megtalálta az ún. „Darázsészek” dossziét, amely pontosan tartalmazta a kivégzés utáni temetés, majd a későbbi (301-es parcellába történő) elhantolás leírását. Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst a kisközség udvarán temették el rendőrök által előre kiasztott sírba, majd a helyet használt bútorokkal rakták tele, hogy ne legyen feltűnő a friss földhányás. Egy 1961. február 25-i jelentés tartalmazta, hogy 1961. február 24-én 16.45-től 19.15-ig terjedő időben a kisközség udvarán lévő „sírokat” kihantolták, majd tartalmukat elszállították a 301-es parcellába, ahol 3 koporsót két sírhelyre temettek el. Ezt egy 10 fős rendőri brigád végezte. A temetést 20.35 órakor fejezték be, ahol orvos is jelen volt, de nem tudták, kit temetnek. (Persze eléggé hihetetlen, hogy nem volt olyan rendőri vezető, aki ne tudta volna, hogy a titkos irattárban mi található. Ebben az időszakban felkerestem a Budapesti Fegyház akkori parancsnokát, és kérdeztem, mire emlékszik? Elmondta, hogy az említett időpontban (1961. február), pontosan nem tudja milyen napon, de egyik délután a teljes őrséget lecserélték, és rendőröket vezényeltek helyettük. Nem avatták be, hogy erre miért volt szükség, ugyanakkor ez viszonylag könnyen is ment, hiszen a büntetés-végrehajtást ekkor a BM felügyelte. Nyilván a kihantolás idejére történt ez a csere.)

A már említett 1993. októberi Rendészeti Szemlében Pajcsics József részletesen leírja, ezt követően hogyan sikerült az egyes sírhelyeket megtalálniuk, de a teljes bizonyosságra az exhumálásig várni kellett.

Visszatérve az előkészítéshez, Borics államtitkár még 1989 januárjában szólt, hogy a temetőben vágassam le az irdatlan gatz, szórassam fel murvával az odavezető utat. (Borics államtitkár, aki a magasabb beosztású vezetők közül talán egyedül őszintén és lelkesen bízott a sírok megtalálásában, illetve sikeres feltárásában, egy kicsit naiv is volt. Közöltem vele, hogy ez a „murvás megoldás” nem az igazi, mert ha ott tavasszal néhány autó elmege, ugyanolyan sár lesz, mint most, továbbá június 16-án a világ jelentős televíziói itt lesznek, és milyen képet fog ez festeni majd a magyar nemzetről? Nem nagyon hitt nekem...)

Az említett temetői rendbetételre munkatársakat keresni lehetetlen volt, de elítélteket sem vezényelhettem oda. Némi fizetségért szabadnapos örök vállalták, hogy lekaszálják a fűvet, és a nagyobb bokrokat kivágják. Alig kezdték meg a munkát, csörgött a telefon, a vonal végén Pajcsics ezredes volt, aki kétségbe esve kérdezte: „Mit csináltak a temetőben, Feri?” „Azt az irdatlan gatz, szemetet eltüntetem” – válaszoltam. „Az Isten áldjon meg! Hagyjátok abba – kérte Pajcsics –, mert az összes jelet eltüntetik, amivel a lehetséges sírokat megjelöltük.” Néhány keresetlen mondattal zártam a beszélgetést, és természetesen felfüggesztettem a kaszálást, vállalva az örök megjegyzéseit. Vé-

gúl március elejére megszületett a döntés az exhumálás megkezdéséről, kijelölték a résztvevő szakértőket, Kralovánszky Alán régészt, Szabó Árpád, Harsányi László és Nemeskéry János orvos szakértőket, valamint Csillag Sándort a TIB részéről. Természetesen a többi szakértő részvételével is egyetértettek (a TIB).

Március végén a szakértők megtekintették a helyszínt, ahol Pajcsics József közölte velük, hogy másodlagos temetésre számítsanak, továbbá, hogy a három holttest maradványait két sírhely tartalmazza. Március 29-én megkezdődött a kihantolás, amit április 5-én be is fejeztek.

Az exhumálás egyedi, nem szokásos módszerrel történt, rögtön a feltételezett sírokkal kezdődött. Leírhatatlan volt az a feszültség, szorongás, ami a jelenlévőket, családtagokat, szakértőket, egyéb résztvevőket jellemezte. Pajcsics József erről az említett cikkben így ír:

„Késő délután bukkantak rá a szakértők Nagy Imre föli maradványaira. Megrendítő pillanatok voltak, több okból is. Vége volt egy több mint harmincéves titoknak,

egy történelmi személyiség végső nyughelyre találhat, megadhatják a neki járó végtiszteiséget. Ugyanakkor szívszorító volt a kíméletlen brutalitás, amellyel az embert még holtában is megalázták. Ekkor derült ki, hogy a kivégzetteket arccal a föld felé, valamilyen zsákvaszonba csavarva, drótkötéllel átkötve temették el.

Nem találtunk olyan bizonyítékokat, amelyek – főleg a család számára – első látásra is igazolhatták volna, Nagy Imrét találtuk meg. Sőt, csak a kétségeiket fokozta, hogy előkerült két aranyfog, amelyre nem emlékeztek. Számomra azonban mindennél többet mondott, hogy a szakértők jelezték, a koporsódarabokon olyan hajszálgöyökér- és eltérő jellegű földmaradványokat találtak, amelyek ebben a mélységben nem lehetségesek, és más, eredeti helyszínre utalnak.

A kételyek eloszlatása szempontjából döntő jelentőségűvé vált a második nap, amikor is a kettős sírra kellett bukkannunk. Mindenki úgy érezte, ha ez bekövetkezik, akkor nagy a valószínűsége, hogy komolyan lehet venni az eljárást, amelynek az eredményére egy egész ország várt.

Nyugodtan mondhatom, hogy másnap késő délután, miután Gimes Miklós földi maradványait megtaláltuk, pattanásig feszült a hangulat. Annak ellenére, hogy Gimes hozzátartozói egyértelműen úgy érezték, hogy őt találtuk meg. Az előző napról származó kételyeket az fokozta, hogy Gimest az előírt, az előző napival megegyező mélységben találták meg. Szinte kizártnak érezte mindenki, hogy alatta lehetséges még egy koporsó.

Hangosan és előttem is elhangzottak azok a vádak, hogy a hatalom színjátéka ez az egész, és ki tudja, hol vannak eltemetve azok, akiket keresnek. Már szürkület volt, ami-

Szakértők és családtagok

kor kértem Kralovánszkyt és Szabó Árpádot, addig folytassák a feltárást, amíg nem győződünk meg arról, hogy van-e lejjebb is temetés vagy sem. A jelenlévők közül senki sem mozdult a sír mellől. Több tucat szempár figyelte a mélyben dolgozó két szakértőt. Kb. húsz perc telt el néma csendben, amikor Kralovánszky felszólt a gödörből, hogy még egy csontvázat talált.”

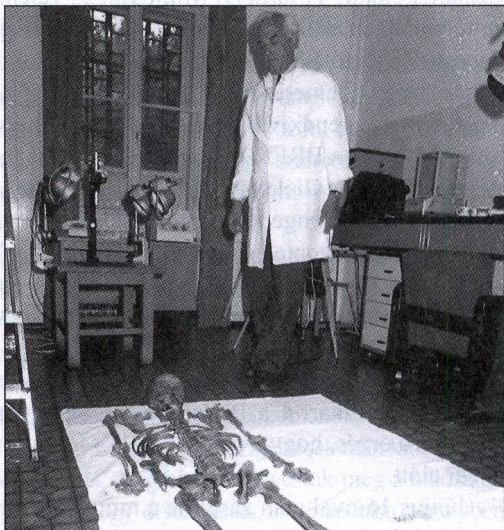
A földi maradványokat az Orvosszakértői Intézetbe szállították, és az azonosítás gondos munkával ott történt. A családoktól kapott információk, tárgyak igazán ekkor segítettek sokat, többek között Nagy Imre „ferde” protézise.

A másodlagos temetés igazolására még feltárták a Nagy Imre nyughelye melletti sírt is, ahová „normális” temetés keretében helyezték el Forró Szele László holttestét, akik gyilkosságért végeztek ki.

Az exhumálás befejezését követően gőzerővel folyt a temetés előkészítése. A tárgyalásokba bekapcsolódtak a temető és a TIB képviselői mellett a Belügyminisztérium és a Televízió megbízottai is.

Megrendeltem a 301-es és a 300-as parcella rendezésének terveit, a közmű kiépítést, valamint a parcellákhoz vezető út aszfaltozását. E munkában Reszler Béla, a Fővárosi Tanács Közműfejlesztési Főosztálya helyettes vezetője volt segítségemre, aki minden kérésemet azonnal teljesítette. Mivel a mártírok újratemetése Nagy Imre kivételével a 300-as parcellába történt, e parcelláról ún. kertészeti és burkolási tervet kellett készíteni. E terveket bemutattam Erdélyi Tibornak (aki Regéczi Lászlóval együtt a TIB részéről a temetés főrendezője volt, és elmondtam, hogy előző éjjel a feleségemmel átnéztük a terveket, és nekünk az 1. számú változat tetszik. Mire azt mondta, neki is, sőt a másik kettőt tegyem is el, mert ha a liberálisokból álló bizottságnak megmutatjuk (Mécs Imrét említette külön is), még jövőre is azon vitatkoznak, melyik terv valósuljon meg. (A parcella burkolatát pár évvel később kicserélték.)

Április végén Borics államtitkár szólt, hogy igazam van, a parcellába vezető utat tényleg le kell aszfaltozni, nem elég a murva. Azt válaszoltam, hogy remélem, nem gondolja komolyan, hiszen ennyi idő alatt ez megoldhatatlan. Aztán kértem, menjünk ki a temetőbe, és nézzük meg, mit lehet tenni? Természetesen végig a frissen aszfaltzott úton mentünk. Látni kellett volna a csodálkozását és az örömét, hogy minden rendben van. Csak annyit mondott: „Nagy kópé vagy”. Mire én azt válaszoltam: „Az nem számírt”, és az orra alá dugtam egy papírt, hogy írja alá a számlákat, mert eddig a

büntetés-végrehajtás pénzéből fizettük a munkákat, és egyesek szerint ezért még engem becsuknak.

A kihantolás, a parcella rendbehozatala, a temetés költségei 27,5 millió Ft-ot tettek ki. (Ebben az időben sokan felhívtak telefonon, egyesek aggódva, mi lesz velem, ha nem lesz temetés. Különösen egy, a Televízióban folytatott beszélgetés után, amely a családtagokkal, Vásárhelyi Miklóssal és velem zajlott. A beszélgetést Rózsa Péter vezette volna, de az utolsó percben Horváth János vette át. Pár nap múlva ülésezett a Budapesti Pártbizottság, ahol többen nyíltan bíráltak. A fenyegetéseket olyan komolyan vették, hogy a temetés napján testőr kísért végig, amin vele együtt jót mosolyogtunk.)

A temetés rendkívül részletes forgatókönyvét a TIB készítette, 30 oldalas rendőri biztosítási terv a BRFK-n készült, és Földesi Jenő altábornagy, államtitkár hagyta jóvá. A Temetkezési Vállalat nyomdájában készültek a különböző kordonnal elzárt területekre való behajtási engedélyek, melyekből szép számmal maradt a rendőrségnél.

Pár nappal a temetés előtt vita alakult ki a TIB és az Inconnu csoport tagjai között, akik június 16-án délutánra összejövetelt terveztek a 301-es parcellába, továbbá ott kopjafákat akartak elhelyezni, amelyet még a temetés előtt fel is állítottak, s ma is ott találhatók.

Június 16-án a Hősök teréről a temetői menettel a Köztemetőig mentünk, majd Borics államtitkárral a Budapesti Fegyház parancsnoki irodájában nyugtáztuk, hogy nagyszerű érzés, hogy a nemzet méltóságteljes tisztelettel adózott Nagy Imre és mártírtársai előtt.

Június 16-ával nem zárult le a munka, tovább folytak a kihantolások és az azonosítások, melyeket az Orvosszakértői Intézet munkatársai végeztek nagy gondossággal. Különösen Susa Éva végzett (végez) kiemelkedő munkát.

Dornbach Alajos, a TIB jogi szekciójának vezetője július 8-i levelében foglalta össze a további teendőket, végül azt írta: „Ezt az alkalmat is megragadom, hogy nagyrabecsülésemet és köszönetemet tolmácsoljam társaim nevében is azért a türelmes segítőkészségért, amivel Önök támogatták az olykor gyakorlatlanságból és sok-sok ellentétes érvek nehezen összeegyeztethető voltából adódóan akadozó munkánkat. Nem vagyunk gyakorlott temetésszervezők, és nem is szeretnénk azzá válni. Kiváló tisztelettel: Dornbach Alajos”